

אב התשע"ו

בס"ד

השיעור מוקדש לעילוי נשמת מנחם אביצור בן יהודה אריה ז"ל

"אלה הדברים"
לפרשת דברים

המרגלים, ואת תיאור המסע השני, שהצליח בכך שהסתיים בכיבוש עבר הירדן המזרחי. מטרת הנאום היא להתריע, להוכיח ולהזהיר את העומדים להיכנס לארץ, על נאום זה מעיר הרמב"ן.

6. רמב"ן בהקדמתו לחומש דברים:

וטרם שיתחיל בביאור התורה התחיל להוכיחם ולהזכיר להם עונותיהם כמה ימרוהו במדבר, וכמה התנהג עמהם הקדוש ברוך הוא במדת הרחמים, וזה להודיע חסדיו עמהם. ועוד שיוכחו בדבריו שלא יחזרו לקלקולם פן יספו בכל חטאתם, ולחזק לבם בהודיעו אותם כי במדת רחמים יתנהג עמהם לעולם, שלא יאמר אדם לא יוכל לרשת את הארץ, כי אין אדם אשר לא יחטא, ומיד תהיה מדת הדין מתוחה כנגדו ונאבד. ולכן הודיעם משה רבינו כי הקדוש ברוך הוא רחמן מלא רחמים, כי הסליחה והמחילה ממנו יתברך סיוע ועזר לבני אדם בעבודתו, וכענין שאמר הכתוב כי עמך הסליחה למען תוורא

הנאום האמצעי, נאום המצוות - מקביל לחומש ויקרא המכיל את מרבית מצוות התורה. והנאום השלישי, נאום הברית, נבואה לעתיד וברכה לכל השבטים

בעת לימוד ספר דברים יש לשמור על אופיו - אוסף נאומים שהושמעו באוזני הדור שנולד רובו במדבר, לא עמד במעמד הר סיני ועתיד לכבוש את ארץ כנען.

7. את מטרת הנאומים מסביר ד"ר רוזנברג:

שתי מגמות היו למשה בדבריו: האחת - חינוכית כללית, והשנייה - מצומצמת, להכין את העם לקראת הכניסה לארץ ישראל. המגמה החינוכית היא המכתיבה את סדר הספר. אין האירועים כתובים בסדר כרונולוגי: לכל ענין יש משקל יחסי שונה, ויש בסיפור עיבוד מגמתי וחינוכי.

ספר דברים דן בעיקר, בנאומי משה לבני ישראל בחודשים והאחרונים לחייו. משה החל לשאת דבריו ביום הראשון לחודש האחד עשר, דהיינו א' בשבט בשנה הארבעים ליציאת מצרים. משה מת, עפ"י חשבון המיוסד על הנתונים שבספר יהושע - ביום ז' באדר.

1. וכך פוסקת הגמרא במסכת קידושין (ל"ח ע"א):
תניא אידך בשבעה באדר מת משה

חלוקת ספר דברים

ד"ר יהושע מנחם רוזנברג מביא את הצעת הרד"צ הופמן לחלוקת הספר. רד"צ הופמן מחלק את הספר בעקבות הרמב"ן לשלושה נאומים:

1. הנאום הראשון- נאום התוכחה
2. הנאום השני - נאום המצוות
3. הנאום השלישי - נאום הברית

לאחר נאום הברית ועד סוף הספר - משה נפרד מהעם

רד"צ הופמן בשם הגר"א מוויילנא מדגיש ששלושת החלקים העיקריים של חומש דברים מתחילים במילים שבהן מתחילים שלושת החומשים האמצעיים בהתורה, אלה המכילים את עיקר המצוות:

ואלה הדברים, מול "ואלה שמות"

2. דברים ה' א':

וַיִּקְרָא מֹשֶׁה, אֶל-כָּל-יִשְׂרָאֵל, וַיֹּאמֶר אֲלֵהֶם שְׁמַע יִשְׂרָאֵל אֶת-הַחֻקִּים וְאֶת-הַמִּשְׁפָּטִים

3. אל מול (ויקרא א א):

וַיִּקְרָא אֶל מֹשֶׁה

4. דברים כ"ז ט:

וַיְדַבֵּר מֹשֶׁה וְהַכֹּהֲנִים הַלְוִיִּם, אֶל כָּל-יִשְׂרָאֵל לֵאמֹר

5. אל מול (במדבר א א):

וַיְדַבֵּר יְהוָה אֶל-מֹשֶׁה בְּמִדְבַר סִינִי, בְּאֶהָל מוֹעֵד

הנאום הראשון, נאום התוכחה מקביל לחומש שמות, כולל את תיאור המסע הראשון, שכשל בשל חטא

אלה הדברים – פסל את הראשונים

פותחת התורה את החומש במילים : "אלה הדברים".
על פתיחת פרשת משפטים,

14. שמות, כא', א:

" ואלה המשפטים "

15. מפרש רש"י:

כל מקום שנאמר אלה פסל את הראשונים , ואלה מוסיף
על הראשונים מה הראשונים מסיני אף אלו מסיני.

אם כן, הפתיחה 'אלה הדברים' פוסלת את הראשונים. מי
הם הראשונים? חומשים בראשית עד במדבר ?

מסביר הרב אורי שרקי כי הכוונה היא שספר דברים בא
לומר את הדברים שכבר נאמרו אך בסדר ובמשמעות
אחרת.

לא עוד משמעות של חוסר עם כמו בבראשית, או עם ללא
תורה כבתחילת שמות או עם ללא ארץ כפי שעם ישראל
היה עד ערבות מואב. כאן באה משמעות חדשה - משמעות
של ארץ ישראל.

16. במדבר (ח' יט) נאמר:

וְאֶתְנֶה אֶת-הַלְוִיִּם נְתַנִּים לְאֶהֱרֹן וּלְבָנָיו מִתּוֹךְ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל,
לְעִבְדֹת אֶת-עֲבֹדַת בְּנֵי-יִשְׂרָאֵל בְּאֶהֱל מוֹעֵד וּלְכַפֵּר עַל-בְּנֵי
יִשְׂרָאֵל; וְלֹא יִהְיֶה בְּבָנֵי יִשְׂרָאֵל, נֶגֶף, בְּגֹשֶׁת בְּנֵי-יִשְׂרָאֵל,
אֶל-הַקֹּדֶשׁ.

הביטוי "בני ישראל" חוזר על עצמו 5 פעמים.

17. רש"י דורש עפ"י מדרש רבה:

ואתנה וגו' - ה' פעמים נאמר בני ישראל במקרא זה
להודיע חבתן שנכפלו אזכרותיהן במקרא אחד כמנין ה'
חומשי תורה וכך ראיתי בב"ר

שואל הרב שרקי, שהרי זה נראה מדרש מוזר - וכי מפני
שנאמר "בני ישראל" חמש פעמים זה כנגד חמישה חומשי
תורה?

ומתוך שהדבר אכן עולה מהפסוק:

"וְאֶתְנֶה אֶת-הַלְוִיִּם נְתַנִּים לְאֶהֱרֹן וּלְבָנָיו מִתּוֹךְ בְּנֵי
יִשְׂרָאֵל"

זה כנגד ספר בראשית. הספר מדבר על בחירת עם ישראל
מבין האומות וזה מקביל לבחירת הלוים מתוך עם
ישראל.

"לְעִבְדֹת אֶת-עֲבֹדַת בְּנֵי-יִשְׂרָאֵל בְּאֶהֱל מוֹעֵד"

כנגד ספר שמות שמדבר על השראת השכינה באוהל מועד.

"וּלְכַפֵּר עַל-בְּנֵי יִשְׂרָאֵל"

כנגד ספר ויקרא, תורת כהנים, המדבר על הקרבנות
והכפרה.

"וְלֹא יִהְיֶה בְּבָנֵי יִשְׂרָאֵל נֶגֶף"

כנגד ספר במדבר שמדבר על החטאי ישראל במדבר.

"בְּגֹשֶׁת בְּנֵי-יִשְׂרָאֵל אֶל-הַקֹּדֶשׁ"

כנגד ספר דברים שבו עם ישראל ניגש את הקודש – אל
ארץ ישראל.

"משנה תורה" – שונה ומבאר את שנאמר לפני כן

התוספות בתחילת מסכת גיטין דן בנושא כתיבת הגט,
וכמסקנה עולה שספר משנה תורה אינו אלא חזרה, והוא
שונה את מה שנאמר קודם.

8. התוספות בתחילת מסכת גיטין:

ומה שנוהגים לכתוב י"ב שורות בגט, אומר ר"ת: משום
דגט גימטריא י"ב, ור"י שמע בשם רב האי גאון ובשם
רבינו סעדיה: משום דכתיב ספר כריתות כשיעור י"ב
שיטין המפסיקין בין ארבעה חומשי ספר תורה, כדאמר
בבבא בתרא (י"ג:) שצריך להניח ארבעה שיטין בין כל
ספר וספר, והפסק שבין וידבר למשנה תורה לא חשיב,
שאינו אלא חוזר ושונה מה שלמעלה

ספר דברים מכונה "משנה תורה".

9. על פי הפסוק (דברים י"ז, י"ח):

וְהָיָה כְשִׁבְתוֹ עַל פֶּסֶא מִמְּלַכְתּוֹ וְכָתַב לוֹ אֶת מִשְׁנֵה הַתּוֹרָה
הַזֹּאת עַל סֵפֶר מִלְּפָנֵי הַכֹּהֲנִים הַלְוִיִּם

10. את הביטוי 'משנה תורה' תרגם אונקלוס:

"פתשגן אורייתא "

הנצי"ב בפירושו העמק דבר, בהקדמה לספר דברים,
מסביר שמשמעות "משנה תורה" בתרגומו של אונקלוס
הוא עיון ובאור התורה, וכך משמע מהכתוב.

11. דברים א', ה':

הואיל משה באר את התורה הזאת

12. מפרש רש"י:

בשבעים לשון פירשה להם

13. הרמב"ן בהקדמתו לדברים מפרש ש"משנה תורה"

- ענינו חזרה על התורה:

כבר נאמרו לו כולן בסיני או באהל מועד בשנה הראשונה
קודם המרגלים, כי בערבות מואב לא נתחדשו לו אלא
דברי הברית...

הספר הזה ענינו ידוע, שהוא משנה תורה, יבאר בו משה
רבינו לדור הנכנס בארץ רוב מצות התורה הצריכות
לישראל, ולא יזכיר בו דבר בתורת כהנים ולא במעשה
הקרבנות ולא בטהרת כהנים ובמעשיה, שכבר ביאר
אותה להם, והכהנים זריזים הם לא יצטרכו לאזהרה
אחר אזהרה, אבל בישראל יחזיר המצות הנוהגות בהם,
פעם להוסיף בהם ביאור, ופעם שלא יחזיר אותה רק
להזהיר את ישראל ברוב אזהרות, כמו שיבואו בספר הזה
בעניני עבודת גלולים אזהרות מרובות זו אחר זו, בתוכחות
וקול פחדים אשר יפחיד אותם בכל ענשי העבירות וכו'

הבנה אנטלקטואלית, אלא בהשבה אל הלב, להפנים את הדברים ולקיימם בפועל ממש.

21. את הפסוק (דברים ז' ט):

וידעת היום והשבות אל לבבך

דורשים בעלי המוסר שהמרחק בין "וידעת היום", ל"והשבות אל לבבך", הוא כרחוק מזרח ומערב, יכול אדם לדעת את דברי תורה, אבל לא יכניסם אל לבו פנימה, ואז אינו מביין באמת את התורה, ולכן מדגיש זאת משה רבנו ואומר להם.

22. דברים כ"ט ג:

ולא נתן לכם לב להבין לב להבין ועיניים לראות ואזניים לשמוע עד היום הזה

23. ולכך מכוונת פתיחת חומש דברים:

"אלה הדברים אשר דבר משה אל כל ישראל בעבר הירדן במדבר בערבה מול סוף בין פארן ובין תפל ולבן וחצרת ודי זהב".

24. כפי שראינו שמפרש רש"י:

"אלה הדברים - לפי שהן דברי תוכחות ומנה כאן כל המקומות שהכעיסו לפני המקום בהן, לפיכך סתם את הדברים והזכירם ברמז מפני כבודן של ישראל."

אך קשה שהרי בהמשך הספר משה מוכיח בפירוש "ממרים הייתם עם ה' מיום דעתי אתכם", וכן מפרט את כל החטאים שחטאו במקומות המוזכרים כאן, ומדוע לא חש כאן לכבוד ישראל? מסביר הרב לבנון שיש קשר בין חידושי המצוות בספר דברים לבין דברי התוכחות.

לפי פשט הכתוב המקומות המוזכרים בפסוק הראשון הם המקומות שבהם דבר ה' עם משה ומסר לו את דברי התורה.

25. דברים א, ג:

"דבר משה אל בני ישראל ככל אשר צוה ה' אותו אליהם" א"כ במקומות המוזכרים נאמרו הדברים. אלא שיחוד המקומות הנ"ל היה שבהם חטאו ישראל, ונפלו ממדרגתם, אלא שמכל הנפילות הללו, הם למדו הרבה דברי תורה, על פי הכלל שאין אדם עומד על דברי תורה אלא אם כן נכשל בהם.

26. גמרא במסכת שבת (קכ ע"א):

והמכשלה הזאת תחת ידך דברים שאין בני אדם עומדין עליהם אלא אם כן נכשלים בהן ישנן תחת ידיך,"

27. ופרש"י שם:

"דברים שאין אדם עומד בהן - על בוריין, לאומרן כהלכתן. אלא אם כן נכשל בהן..."

במקומות המוזכרים למד משה את כל אשר ציוה אותו ה' אליהם, משמע שהמקומות מזכירים את אותם דברי התורה שנתחדשו, אלא שיש בכך גם תוכחה כיון שהרבה דברי תורה נתחדשו בגלל נפילות רוחניות. אנו מוצאים

כל החומשים נפתחים בלשון דיבור מסוג כלשהו. אולם הצורה המסודרת של הדיבור היא בלשון דברים, הלשון הפותחת את ספר דברים.

מסיק מכאן הרב שרקי שספר זה הוא המסדר את כל התורה בהתאם למצב האידאלי של העם, שהוא נמצא בקודש, בארץ ישראל.

דברים - דברי תוכחות

הרב לבנון מדגיש שגם הרמב"ן עצמו רואה קושי בפירוש שקראנו, שהרי רמב"ן מעיר כי החזרה על מצוות מסוימות נעשתה מתוך שתי מטרות עיקריות.

18. רמב"ן בהקדמה לחומש דברים:

"להוסיף בהם ביאור"

"להזהיר את ישראל ברוב אזהרות."

"וכי יש בספר קצת מצוות שלא נזכרו כלל (בחומשים הקודמים), כגון יבום, מוציא שם רע ועוד."

כלומר הרמב"ן עצמו מדגיש שלא מוזכרים בו כל מצוות התורה, ומאידך יש בו מצוות חדשות שלא מוזכרות מקודם.

לכן מביא הרב לבנון דעה נוספת הרואה בספר דברים כדברי תוכחה כשהוא נסמך על דברי רש"י.

19. רש"י בד"ה "אלה הדברים":

לפי שהן דברי תוכחות

20. ועל דברי מדרש דברים רבה (וילנא):

... זה שאמר הכתוב (משלי כח א') "מוכיח אדם אחרי חן ימצא ממחליק לשון", ר' פנחס בשם רבי חמא בר חנינא אמר מוכיח זה משה, אדם אלו ישראל, שנאמר (יחזקאל לד) "ואתן צאני צאן מרעיתי אדם אתם", מהו אחרי אמר הקב"ה בשביל להביאן אחרי חן ימצא זה משה דכתיב (שמות לג) וגם מצאת חן בעיני ממחליק לשון זה בלעם שהחליק בנבואותיו וגבה לבם ונפלו בשיטים.

...א"ר אחא ב"ר חנינא ראויות היו התוכחות לומר מפי בלעם והברכות מפי משה אלא אילו הוכיחם בלעם היו ישראל אומרים שונא מוכיחנו ואילו ברכם משה היו אומות העולם אומרים אוהבן ברכן אמר הקב"ה יוכיחן משה שאוהבן ויברכן בלעם ששונאן כדי שיתבררו הברכות והתוכחות ביד ישראל.

עולה שספר דברים הוא ספר תוכחות ששם ה' בפי משה, כדי ישימו בני ישראל את ליבם עליהן ויפנימו אותן.

דברים היוצאים מן הלב נכנסים אל הלב

בעיון בחומש דברים מוצאים את שני הנושאים, גם חזרה על חלק ממצוות התורה, וגם דברי תוכחות, מסביר הרב לבנון אין כאן שני נושאים נפרדים, אלא שנים שהם אחד. באורי ספר דברים אינם באים לבאר את המצוות בדרכי

מצריים. יתכן שכיבוש הארץ היה נמשך שבוע ואז יום הניצחון היה ט' אב.

שמכל הנפילות של ישראל בסופו של דבר צמחו מהן חידושי תורה, והשג רוחני, כמו שראינו שחטא העגל, זיכה את ישראל במשכן, שניתן להם לכפר עליהם. מכיון שמזכיר כאן את חידושי דברי תורה לא רצה לכתוב את גנותם, שאין אומרים לבעל תשובה זכור מעשיך הראשונים. אבל כאשר אומר להם משה דברי תוכחות, הרי הוא מפרש להם אותם בדברים מפורשים כדי להחזירם בתשובה.

לסיום מסביר הרב יהודה שביב שאם נבקש ייחוד לספר דברים נראה, כי ממאפייני הספר ואולי מעיקרי המסר שבו הוא עניין ההזדמנות החוזרת. לאמור: גם אם נכשלים וחוטאים - עדיין פתח פתוח לתיקון ולשיפור, אף לשינוי ולחידוש...

בעצם כל מה שקשור בהנהגת הכלל - ענייני מנהל, ממסד ומשטר - מתחדש בזה הספר. מצוות המלך ופרטי ההלכות הקשורות במוסד זה, מוסד הנבואה, מצוות המלחמה וכל היוצא בזה... יש ליתן את הדעת מדוע באו מצוות אלו דווקא - ורק - בספר דברים?

אפשר וכיוון שהן מצוות הנוהגות ונוגעות בכלל האומה ואינן מטלה אישית על יחידה, אין מקום לדבר בהן בספרים שעסקו בהיות ישראל במדבר, שאז אין הם אלא יחידים. רק על סף הכניסה לארץ ייהפכו ישראל לישות כללית, ואז יש מקום למצוות על כלל האומה. אולם אפשר שטעם נוסף כאן.

לגבי מצווה אחת בספרנו [מצוות אשת יפת תואר] אומרים חכמים, שבה 'לא דיברה תורה אלא כנגד יצר הרע'... ניתן להרחיב כלל זה גם על מצוות רבות אחרות של הציבור כמו מצוות המלחמה, ואולי אף מינוי מלך... מצוות שהן כנגד יצר הרע הרי הן כאילו מצוות שבדיעבד הנובעות מתוך הסתכלות חודרת בעולם הזה על חולשותיו ועל משבריו, המנסות לתקן אף את יצר הרע בדרך מודרנית עד לתיקון, וכן לנסות ולהסדיר סדרים גם בתוך השבר והמשבר.

מדגיש הרב אורי שרקי את העולה מהדברים אשר דיבר משה: בפשט הכתוב בכל מקום שעצרו משה אמר להם תוכחה עצומה: "אחד עשר יום מחורב" - אם היינו בסדר אז 11 יום לאחר מעמד הר סיני היו בארץ ישראל. מתי זה היה יוצא? ירידת משה עם הלוחות הייתה בשבעה עשר בתמוז. היו עושים חג של יום ולמחרת היו יוצאים לדרך. אם כך, היו מגיעים 11 יום אחר כך לקדש ברנע בשערי ארץ ישראל. למחרת בראש חודש אב היו נכנסים לארץ. יוצא שחודש אב היה הופך לחודש הגאולה. אביב משמעו אב קטן כמו שעציץ הוא עץ קטן. כך שהגאולה הייתה יכולה להיות הרבה יותר משמעותית מאשר יציאת